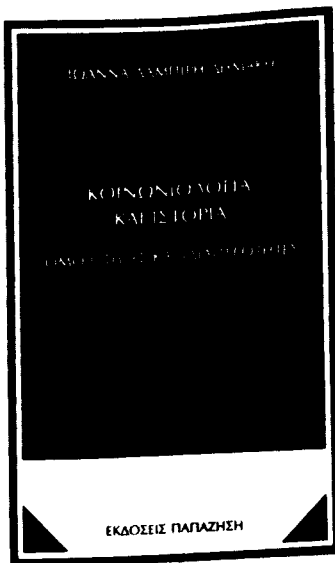

Ιστορία και Κοινωνιολογία Η ελληνική διάσταση μιας διεπιστημονικής σχέσης

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ-ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΥΡΤΣΗΣ

ΙΩΑΝΝΑΣ ΛΑΜΠΙΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ
Κοινωνιολογία και ιστορία.
Ομοιότητες και ιδιαιτερότητες
Αθήνα: Παπαζήσης, 1989

ΑΝ και το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής έρευνας στην Ελλάδα στηρίζεται σε προσεγγίσεις που δεν ευνοούν την ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων ως συνάρτηση του ιστορικού χρόνου, ο ιστορικός προσανατολισμός αποτελεί κεντρικό συστατικό πολλών σημαντικών έργων των σύγχρονων Ελλήνων κοινωνιολόγων. Οι κοινωνιολογικές μελέτες με ιστορική ματιά είναι σχετικά λίγες. Συγκαταλέγονται όμως μεταξύ των πιο χαρακτηριστικών και πρωτότυπων που έχουν προκύψει από τη δουλειά Ελλήνων κοινωνιολόγων.¹

Η στενή αυτή σχέση όμως μεταξύ ιστορίας και κοινωνιολογίας, που εκφράζεται με σημαντικές κοινωνιολογικές μελέτες, που μπορούν συγχρόνως να ενταχθούν και στην ελληνική ιστοριογραφία, δεν οδήγησε έως τώρα σε ανάλογες θεωρητικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις. Παρά τον ιστορικό προσανατολισμό ενός σημαντικού τμήματος των πιο γνωστών Ελλήνων κοινωνικών επιστημόνων, έλειπε μια μελέτη στην οποία να συζητούνται οι θεωρητικοί και μεθοδολογικοί προβληματισμοί που αφορούν στη σχέση ιστορίας και κοινωνιολογίας.²

Το βιβλίο της Ιωάννας Λαμπίρη-Δημακή, που πραγματεύεται τις πιο σημαντικές όψεις αυτής της σχέσης, όπως έχει διαμορφωθεί από τις σύγχρονες εξελίξεις των κοινωνικών επιστημών, έρχεται να καλύψει αυτό το κενό. Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η παρουσίαση των θεμάτων από τη συγγραφέα, επειδή δεν καθιλώνει σε κλειστές προς τον επιστημονικό διάλογο θεωρήσεις, μπορεί να βοηθήσει, παρά τις όποιες ιδιομορφίες, στην ανάπτυξη συζητήσεων γύρω από αυτά τα θέματα.

Γιατί όμως ήταν σημαντικό να αναπτυχθεί μια τέτοια συζήτηση; Ποια θα ήταν η σημασία της για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα;

Στο ειδικό τεύχος των *Σύγχρονων Θεμάτων* που εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 1988 και ήταν αφιερωμένο στα «Σύγχρονα ρεύματα στην ιστοριογρα-

φία του νέου ελληνισμού», καταγράφεται η πλούσια δραστηριότητα ενός σημαντικού τμήματος της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας. Εάν όμως η συντακτική επιτροπή του περιοδικού προσπαθούσε να προσελκύσει συμβολές για ένα ανάλογο αφιέρωμα με θέμα τα «Σύγχρονα ρεύματα στην ελληνική κοινωνιολογία», θα προσέκρουε, ίσως σε ανυπέρβλητα εμπόδια, όπως άλλωστε και στην περίπτωση που θα ήθελε να κάνει ένα αφιέρωμα για οποιοδήποτε άλλη κοινωνική επιστήμη πέραν της ιστορίας. Κι αυτό γιατί στα πλαίσια καμιάς άλλης κοινωνικής επιστήμης — ίσως με εξαίρεση την νομική, της οποίας όμως το επιστημολογικό πρότυπο διαφέρει αισθητά από αυτό των άλλων κοινωνικών επιστημών — δεν μπόρεσε να συγκροτηθεί ακόμα στην Ελλάδα μια επιστημονική κοινότητα, στα πλαίσια της οποίας να αναπτύσσεται τόσο η θεματολογία, όσο και ορισμένοι μεθοδολογικοί προβληματισμοί, χωρίς αυτό να συνεπάγεται την μόνιμη και αποκλειστική προσφυγή σε ξένα δάνεια.

Όπως φάνηκε και από το αφιέρωμα των *Σύγχρονων Θεμάτων*, παρά τα τόσα, πολλές φορές όχι άδικα, παράπονα για τις ελλείψεις και τις ενοχλητικές ατέλειες στο χώρο της ελληνικής ιστοριογραφίας, και παρά την κακή κατάσταση των ιστορικών σπουδών, που στηρίζονται σε παρωχημένα πρότυπα και εξακολουθούν να είναι προσκολλημένες στις φιλολογικές σπουδές, υπάρχει αρκετή παραγωγή, πρωτοτυπία και συχνά θαυμαστή ερευνητική ευσυνειδησία, ώστε η ελληνική ιστοριογραφία, παρά τις όποιες ελλείψεις της, να μπορεί να σταθεί δίπλα στις άλλες εθνικές κοινότητες των ιστορικών. Επίσης, τα φαινόμενα θεωρητικής και μεθοδολογικής αφέλειας μειώνονται σταθερά.

Παρά την πρόοδο όμως, ιδιαίτερα οι Έλληνες ιστορικοί που ασχολούνται με τους δύο τελευταίους αιώνες, παραμένουν αποκομμένοι από τη διεθνή κοινότητα των κοινωνικών επιστημόνων. Το στοιχείο της γλώσσας και η επικέντρωση της προσοχής κατά κανόνα σε ελληνοκεντρικά θέματα, αποτελούν αποφασιστικό παράγοντα αυτής της απομόνωσης. Η έλλειψη διασυνδέσεων όμως με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα οφείλεται και σε έναν άλλο παράγοντα: Στην αδυναμία της ελληνικής ι-

στοριογραφίας να δημιουργήσει εκείνες τις διεπιστημονικές προεκτάσεις που οδηγούν στην παραγωγή θεωρίας και μεθοδολογίας της ιστορίας.

Τα συμβάντα και τα ιστορικά γεγονότα που διαμορφώνονται στον ελληνικό χώρο ενδιαφέρουν έναν πολύ στενό κύκλο επιστημόνων. Οι γενικεύσεις όμως και τα μεθοδολογικά συμπεράσματα που θα μπορούσαν να προκύψουν από τη μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, θα μπορούσαν να κάνουν την ελληνική ιστοριογραφία ενδιαφέρουσα για έναν πολύ πλατύτερο κύκλο ερευνητών και γενικότερα ενδιαφερομένων για ιστορικά ζητήματα. Άλλωστε αυτό το στοιχείο είναι που κινεί το διεθνές ενδιαφέρον για την παραγωγή των εθνικών ιστοριογραφιών, και όχι η συμβαντολογική τους διάσταση. Αυτό το στοιχείο τις εντάσσει σε ένα διεθνικό σύστημα επιστημονικής αλληλοτροφοδότησης.

Είναι γνωστό, βέβαια, ότι οι ιστορικοί διεθνώς κλείνουν προς τον εμπειρισμό. Οι περισσότεροι ιστορικοί πιστεύουν πως πρέπει να αντιμετωπίζουν το υλικό τους με αμεσότητα, χωρίς την παρεμβολή ενοχλητικών γι' αυτούς θεωρητικών και μεθοδολογικών συζητήσεων. Η παραγωγή της ιστορικής γνώσης στηρίζεται, τις πιο πολλές φορές, σε ακραίες εκδοχές της επαγωγικής μεθόδου. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ότι οι ιστορικοί ανησυχούν σε μικρότερο βαθμό απ' ό,τι άλλοι κοινωνικοί επιστήμονες, για τα προβλήματα που μπορούν να προκύψουν από την εξάρτηση της μεθόδου και της διαδικασίας συναγωγής συμπερασμάτων από απόκρυφες παραδοχές.

Αυτή η τάση για τήρηση κάποιας απόστασης ασφαλείας από θεωρητικές και μεθοδολογικές συζητήσεις που χαρακτηρίζει τους ιστορικούς, έδωσε τη δυνατότητα στους Έλληνες ερευνητές του χώρου της ιστορίας να αξιοποιήσουν εγχώριες δυνατότητες χωρίς να αισθάνονται ότι μειονεκτούν. Αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει σε άλλους χώρους των κοινωνικών επιστημών (όπως η κοινωνιολογία και ακόμα περισσότερο η οικονομολογία, η γνωστική ταυτότητα των οποίων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με γενικεύσεις που έχουν νόημα μόνο όταν αποκτούν σημασία για τη διεθνή επιστημονική κοινότητα), οι ιστορικοί

οεν αναγκάζονται κάθε τόσο να στρέψουν το βλέμμα προς τις ξένες επιστημονικές κοινότητες, στις οποίες λαμβάνουν χώρα θεωρητικές και μεθοδολογικές συζητήσεις που δεν υπάρχουν στην Ελλάδα. Τα θεωρητικά και μεθοδολογικά δάνεια επικαλύπτονται στον χώρο της ιστορίας από την επικέντρωση της προσοχής στην επεξεργασία του πραγματολογικού υλικού.

Ενώ όμως στην Ελλάδα η αμεσότητα ως προς την επεξεργασία του πραγματολογικού υλικού και οι δυνατότητες πρωτοτυπίας που αυτό προσφέρει, έδωσαν ένα προβάδισμα στην ιστορία έναντι των κοινωνικών επιστημών, η ανάπτυξη των οποίων προϋποθέτει σοβαρές θεωρητικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις, η έλλειψη διεπιστημονικών διασυνδέσεων δημιουργεί προβλήματα στην περαιτέρω ανάπτυξη της ιστορικής έρευνας. Όλα τα σημαντικά βήματα στην εξέλιξη της ιστοριογραφίας, στα πλαίσια των μεγάλων ακαδημαϊκών πολιτισμών, στηρίχθηκαν στη γονιμοποίηση συζητήσεων που έγιναν στη φιλοσοφία ή στις άλλες κοινωνικές επιστήμες.³ Ακόμα και στην Ελλάδα οι κύκλοι και οι προσωπικότητες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση σχολών ή τάσεων με κάποια διάρκεια, δεν ήταν αυτοί που ασχολήθηκαν αποκλειστικά με την ανάπτυξη κάποιων πηγών, αλλά αυτοί που συνέδεσαν την ιστοριοδική τους δραστηριότητα με το ενδιαφέρον για τα πνευματικά ρεύματα της εποχής τους και την πρόοδο στις άλλες επιστήμες.⁴ Η έλλειψη τέτοιων συζητήσεων, ή η αδυναμία αφομοίωσής συζητήσεων που εκτυλίσσονται σε άλλες χώρες με δημιουργικό τρόπο, δυσχεραίνει την ποιοτική εξέλιξη της έρευνας στην Ελλάδα. Το στοιχείο που έδωσε τη δυνατότητα της έως τώρα ανάπτυξης, δηλαδή οι σχετικά χαμηλού επιπέδου ανάγκες σε θεωρία και μεθοδολογία, αποτελεί συγχρόνως και τροχόπεδη για την ποιοτική αναβάθμιση.

Με την τροπή που έχει πάρει η εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών τα τελευταία χρόνια, οι μεθοδολογικές και θεωρητικές συζητήσεις στο χώρο της ιστορίας, πέρα από τους φιλοσοφικούς, επιστημολογικούς προβληματισμούς, συνδέονται στενά, κατά κύριο λόγο, με τις εξελίξεις στην κοινωνιολογία και, κατά δεύτερο λόγο, στις πολιτικές επι-

στήμες και την οικονομολογία (αλλά και σε άλλες κατευθύνσεις των επιστημών του ανθρώπου, όπως η ψυχανάλυση).⁵ Ακριβώς επειδή η αδυναμία των άλλων κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα δυσχεραίνει την αναγνώριση και την προώθηση τέτοιων διεπιστημονικών σχέσεων, η συνειδητοποίηση της σημασίας τους μπορεί να προέλθει από την πληροφόρηση για τον τρόπο με τον οποίο τέτοιες σχέσεις διαμορφώνονται στις επιστημονικές κοινότητες άλλων χωρών και την επισήμανση κατευθύνσεων στις οποίες η σχετική θεωρητική και μεθοδολογική συζήτηση θα μπορούσε να κινηθεί στην Ελλάδα.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ της Ι.Α.-Δ., με θέμα τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ κοινωνιολογίας και ιστορίας, μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στον επιστημονικό διάλογο σε αυτή την κατεύθυνση. Έχουν βέβαια προηγηθεί εκδόσεις μεταφρασμένων έργων ή άλλων που έχουν γραφεί στην Ελλάδα, όπως το βιβλίο του Θ. Βέικου, που θα πρέπει να θεωρηθεί μια συμβολή σε αυτή την κατεύθυνση, παρά την καθήλωση της προσέγγισης του συγγραφέα σε προμεθοδολογικό στάδιο.⁶

Στις έως τώρα εκδόσεις όμως, η σχέση κοινωνιολογίας και ιστορίας αποτελεί περιθωριακό αντικείμενο και, όπου συζητιέται, χαρακτηρίζεται από μια επιφυλακτικότητα που απορρέει περισσότερο από την ιδιοσυγκρασία του συγγραφέα, τονίζοντας ειδικές πτυχές χωρίς να γίνονται διαφανή τα κριτήρια επιλογής τους.

Η Ι.Α.-Δ. δεν στόχευσε βέβαια στο να καλύψει μέσα σε 200 σελίδες όλες τις πτυχές της σχέσης μεταξύ δύο επιμέρους κατευθύνσεων των κοινωνικών επιστημών. Οι συζητήσεις άλλωστε γύρω από αυτό το θέμα ξεκίνησαν τουλάχιστον πριν έναν αιώνα. Οι τρόποι προσέγγισης είναι πολλοί, και οι σχέσεις και οι διαφορές μεταξύ τους δημιουργούν σύνθετες διαπλοκές. Οι ιστορικές διαδρομές αυτής της συζήτησης γίνονται ακόμα πιο πολυδαίδαλες εάν λάβουμε υπ' όψιν μας και τους τόσους επιστημολογικούς προσανατολισμούς και τις παραλλαγές τους. Ένα μεγάλο μέρος των συμβολών προέρχεται από την πένα σημαντικών διανοητών, όπως ο Μ. Weber.⁷ Δεν θα ήταν υπερβολή

εάν λέγαμε ότι ένας τρόπος να γραφούν σημαντικά κεφάλαια της ιστορίας των κοινωνικών επιστημών είναι μέσα από τη σχέση της ιστορίας με την κοινωνιολογία και την οικονομολογία.⁸

Μέσα από αυτόν τον κυκλώνα αναζητήσεων, η συγγραφέας ανασύρει με ευστοχία τα στοιχεία που επιτρέπουν να διαφανούν με διαύγεια τα κυριότερα σημεία των συζητήσεων γύρω από τη σχέση κοινωνιολογίας και ιστορίας.⁹ Δίνει έμφαση κυρίως – αν και όχι αποκλειστικά – στον τρόπο με τον οποίο η σχέση αυτή διαμορφώθηκε κατά τα μεταπολεμικά χρόνια. Με συστηματικό τρόπο, ακολουθούμενο από κριτικό σχολιασμό, παρατίθενται τα βασικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά τη συζήτηση των σχέσεων και των διαφορών μεταξύ των δύο επιστημών.

Τα κύρια σημεία που συνθέτουν το σχήμα της παρουσίασης, αφορούν τα εξής:

Τη διαφορετική σχέση με το στοιχείο της χρονικότητας, τις διαφορές ως προς την αντιμετώπιση του ζητήματος της επιστημονικής γενίκευσης, τη σημασία της διάκρισης μεταξύ ολισμού και ατομισμού για τη θεώρηση των σχέσεων και των διαφορών μεταξύ κοινωνιολογίας και ιστορίας, τη σημασία των εννοιολογήσεων για τις απαρχές της έρευνας και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων, τις ιδιότητες και τις διαφορές ως προς τις μεθόδους και τις τεχνικές έρευνας.

Θα πρέπει να είναι προφανές, μετά από την παράθεση αυτής της θεματολογίας, ότι δεν γίνεται πάντα εφικτό στη συγγραφέα να κινηθεί σε χαμηλά επίπεδα λογικής και εννοιολογικής συνθετότητας. Παρ' όλα αυτά, η ανάγνωση δεν προϋποθέτει ιδιαίτερα εξειδικευμένες γνώσεις.

Από αυτή την άποψη, το βιβλίο μπορεί να θεωρηθεί εισαγωγικό και ιδιαίτερα κατάλληλο για πανεπιστημιακή χρήση. Μπορεί να αποτελέσει το βασικό βοήθημα, η ανάγνωση του οποίου θα δείξει το δρόμο για τη βιβλιογραφική αναζήτηση.

Το βιβλίο ίσως όμως γινόταν πιο εύχρηστο σε αυτή την κατεύθυνση, εάν το χαρακτήριζε μια μεγαλύτερη πληρότητα ως προς τις περιγραφές των έργων στα οποία αναφέρεται. Στα πλαίσια της συζήτησης των επιμέρους προβλημά-

των αναφέρονται σημαντικά έργα, είτε μεθοδολογικού περιεχομένου, όπως αυτά του Max Weber, είτε σημαντικές ιστορικές μονογραφίες, όπως αυτές του Fernand Braudel ή του Charles Tilly, που επηρέασαν όχι μόνο τους ιστορικούς αλλά και πολλούς κοινωνιολόγους. Νομίζω ότι μια περιληπτική παράθεση του περιεχομένου αυτών των έργων, των επιχειρημάτων ή και των κύριων μεθοδολογικών επιλογών που κάνουν οι συγγραφείς κατά τη χρήση του πραγματολογικού υλικού, παρά το γεγονός ότι ίσως μεγάλωνε κάπως τον όγκο του βιβλίου, ίσως επέτρεπε μια ανάγνωση που θα προσανατόλιζε ιδιαίτερα τους φοιτητές, αλλά και τους εκφιλολόγων ιστορικούς, σε συγκεκριμένες μεθοδολογικές δοκιμές, και θα απέτρεπε από ενδεχόμενες γενικολογίες.¹⁰

Η ΑΝΑΦΟΡΑ όμως στον εισαγωγικό ρόλο αυτού του πονήματος της Ι.Α.-Δ. δεν θα πρέπει να δημιουργήσει την εντύπωση ότι αξίζει ανάγνωσης μόνο από κοινωνικούς επιστήμονες που κάνουν τα πρώτα τους βήματα. Όσοι έμπειροι ερευνητές (είτε είναι κοινωνιολόγοι είτε ιστορικοί είτε ανήκουν σε άλλες κατευθύνσεις των κοινωνικών επιστημών) δεν έχουν προσεγγίσει έως τώρα το θέμα και θέλουν να γνωρίσουν αυτή την προβληματική, θα μπορούσαν μέσα από αυτές τις σελίδες να προσανατολιστούν προς νέα γι' αυτούς πεδία, χωρίς να πλήξουν, όπως ίσως θα συνέβαινε με ένα εγχειρίδιο για πρωτοετείς. Μπορούμε να πούμε μάλιστα, ότι η διάταξη του υλικού, τα κριτήρια σύγκρισης των δύο κοινωνικοεπιστημονικών κατευθύνσεων και ο τρόπος που έχει γίνει η χρήση αυτών των κριτηρίων, μπορούν να τοποθετήσουν ακόμα και αυτούς που έχουν εντρυφήσει στο θέμα σε μια νέα οπτική γωνία. Από αυτή την άποψη, το βιβλίο αυτό περιέχει στοιχεία πρωτότυπης επιστημονικής συμβολής.

Η σκοπιά που υιοθετείται εδώ, παραπέμπει κυρίως τις σύγχρονες επιστημονικές πρακτικές που κυριαρχούν και στις δύο επιστημονικές κατευθύνσεις στις οποίες αναφέρεται η συγγραφέας. Το σημείο απαρχής δεν είναι η επεξεργασία φιλοσοφικών εννοιών και η ενσωμάτωσή τους σε μεθοδολογικούς προβληματισμούς. Η προσέγγιση της Α.-Δ.

διαφέρει επομένως ουσιαστικά από αυτή που επέλεξε ο Βέικος στο βιβλίο του, για τη Θεωρία και μεθοδολογία της ιστορίας – μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτές οι δύο μελέτες αλληλοσυμπληρώνονται.

Εάν θέλαμε να κρίνουμε τον τρόπο της Α.-Δ. από τη σκοπιά της κοινωνιολογίας της γνώσης και της επιστήμης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει πολλά πλεονεκτήματα. Με αυτόν αποφεύγεται το λάθος που γίνεται από όσους νομίζουν ότι οι ερευνητικές πρακτικές είναι άμεσο αποτέλεσμα των επιστημολογικών διακηρύξεων. Η συγγραφέας, διαλέγοντας έναν πιο βατό δρόμο παρουσίασης, μας δείχνει τις μεθοδολογικές διαφορές μεταξύ κοινωνιολογίας και ιστορίας, στηριζόμενη κυρίως σε αυτό που κάνουν οι κοινωνιολόγοι και οι ιστορικοί, και όχι σε αυτό που διακηρύσσουν ότι θα ήταν καλό να κάνουν βάσει των δεδηλωμένων ή μη επιστημολογικών τους προτιμήσεων.

Ο σκελετός της παρουσίασης είναι εμπνευσμένος από τέσσερα ερωτήματα που τίθενται από τον Neil Smelser¹¹ – αν και θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η προσέγγιση που επιλέγεται δεν είναι η μόνη δυνατή που θα μπορούσε να απορρεύσει από το σχήμα του Smelser. Παραθέτω το απόσπασμα του κειμένου της Α.-Δ., από το οποίο φαίνεται ο τρόπος διαμόρφωσης των συντεταγμένων που ορίζουν την προσέγγισή της.

Ο διακεκριμένος αυτός μαθητής του T. Parsons προτείνει τέσσερα βασικά κριτήρια για να μπορέσει να συγκρίνει ο ερευνητής τη μια επιστήμη με την άλλη:

(α) Το υλικό που μελετούν και επιχειρούν να συστηματοποιούν και να ερμηνεύουν οι ιστορικοί και οι κοινωνιολόγοι.

(β) Τα πλαίσια αναφοράς που χρησιμοποιούν (...)

(γ) Τους τρόπους με τους οποίους οι εκπρόσωποι των δύο κλάδων προχωρούν στην ανάλυση και στην αιτιακή ερμηνεία των δεδομένων που τους ενδιαφέρουν. Με σημείο εκκίνησης το γενικό αυτό κριτήριο κατέληξα στο να θέσω ειδικότερα ερωτήματα σε σχέση με τη φύση της κοινωνιολογικής και ιστορικής ερμηνείας:

(i) Το αν η κοινωνιολογία είναι κατ' εξοχήν γενικεύουσα επιστήμη, ενώ η ιστορία εξειδικεύουσα (ιδιογραφική) επιστήμη.

(ii) Το αν η κοινωνιολογία ερμηνεύει βασικά τη δομική συγκρότηση και αλλαγή συλλογικών κοινωνικών μορφωμάτων

(λ.χ. ομάδων, τάξεων, στρωμάτων, κοινωνιών), ενώ η ιστορία τις προθέσεις και τις πράξεις επώνυμων δρώντων ατόμων.

(iii) Το αν ο επιστημονικός εννοιολογικός εξοπλισμός της κοινωνιολογίας – ο οποίος της χρησιμεύει στο επίπεδο της ερμηνείας – είναι πλουσιότερος από ό,τι ο αντίστοιχος εξοπλισμός της ιστορίας.

(δ) Τέλος, ο Smelser προτείνει ως κριτήριο σύγκρισης τις ερευνητικές μεθόδους που οι δύο αυτές επιστήμες εφαρμόζουν.¹²

Η ΜΕΘΟΔΟΣ όμως που ακολουθεί η Ι.Λ.-Δ., ενώ της επιτρέπει να αποφύγει τα προβλήματα που συνεπάγεται η αναγωγή στην επιστημολογία, είναι αντιστοική. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι μια μελέτη που δεν αποσκοπεί μόνο στο να επισημάνει την σημασία της κοινωνιολογίας για τους ιστορικούς, αλλά και στο να δείξει την σημασία της ιστορικότητας για όλες τις κατευθύνσεις των κοινωνικών επιστημών, παρασύρεται σε μια αντιστοική σκοπιά. Η αιτία αυτού του ολισθήματος, που, όπως μπορεί κανείς να συνάγει από το σύνολο του βιβλίου, συμβαίνει παρά τις προθέσεις της Λ.-Δ., μπορεί να εξηγηθεί από τη χαλαρή έως ανύπαρκτη σχέση της κοινωνιολογίας της με στοιχεία της γνώσης, όπως επίσης και με στοιχεία της θεωρίας της ιδεολογίας.

Οι θεωρίες, οι μεθοδολογίες και τα επιστημολογικά πρότυπα, όσο και αν δεν θέλουν να το παραδεχθούν οι «πλατωνιστές των μοντέλων»,¹³ έχουν τη δική τους ιστορικότητα και είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό, αν και όχι αποκλειστικά, παράγωγα μιας εποχής και των διεργασιών που συντελούνται σ' αυτή. Οι τρόποι με τους οποίους κατασκευάζουν θεωρίες οι κοινωνιολόγοι ή οι διαφορές στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν το πραγματολογικό υλικό οι κοινωνιολόγοι και οι ιστορικοί, δεν μπορεί να εξετασθεί έξω από συγκεκριμένα κοινωνικά και ιστορικά πλαίσια, όσο και αν οι επιστημονικές διαδικασίες πάντα έχουν μια σχετική αυτονομία προς τις διαδικασίες κοινωνικής δόμησης. Πολύ περισσότερο μάλιστα που οι κοινωνικές επιστήμες, που έχουν ως αντικείμενο τα κοινωνικά πράγματα, με πολύ μεγάλη δυσκολία μπορούν να αποδεσμευτούν από τους τρόπους του σκέπτεσθαι που κυριαρχούν σε μια εποχή και που με τη σειρά

τους είναι σε μεγάλο βαθμό απόρροια των κοινωνικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων.

Πάμπολλες παρατηρήσεις της Ι.Λ.-Δ. στο βιβλίο της για τη σχέση ιστορίας και κοινωνιολογίας, ιδίως όμως σκέψεις που παρουσιάζει σε ένα προγενέστερο έργο της με θέμα την κοινωνιολογική μεθοδολογία,¹⁴ πείθουν ότι δεν είναι οπαδός εκείνων των αντιλήψεων, σύμφωνα με τις οποίες τα συστατικά στοιχεία των θεωρητικών και μεθοδολογικών απόψεων θα πρέπει να κρίνονται ανεξάρτητα από πολιτισμικές και ιδεολογικές επιρροές. Αυτός όμως ο προσανατολισμός του τρόπου σκέψης της δεν γονιμοποιείται εδώ, με αποτέλεσμα η θεώρησή της να γίνεται στατική.

Έτσι, η αναφορά στον τρόπο προσέγγισης των ιστορικών και των κοινωνιολόγων, ενώ αναφέρεται στις επιστημονικές πρακτικές μιας συγκεκριμένης εποχής – της μεταπολεμικής –, τοποθετείται κατά κάποιο τρόπο έξω από το χρόνο. Ακόμα και οι αναφορές σε διαμάχες γύρω από τη σχέση κοινωνιολογίας και ιστορίας που διαδραματίστηκαν σε παλιότερες περιόδους, είναι υποταγμένες. Οι τρόποι πράξης όμως των επιστημόνων, οι επιστημολογικές και μεθοδολογικές οριοθετήσεις, δεν είναι συνήθως αποκλειστικά αποκύημα ερευνητικών δεοντολογιών, όσο και αν αυτό διατείνονται όσοι κατασκευάζουν τις μυθολογίες των επιστημών. Η σχέση ιστορίας και κοινωνιολογίας έχει υποστεί ριζικές μεταβολές μέσα στο χρόνο, και διαφέρει ουσιαστικά από εποχή σε εποχή. Πρώτα απ' όλα, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η «αποϊστορικοποίηση» της κοινωνιολογίας είναι ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο και συναρτάται με τη διάδοση και αποδοχή, αφ' ενός, του δομολεειτουργισμού, αφ' ετέρου, το συνδυασμό του θετικισμού με τον μεθοδολογικό ατομισμό.

Σε προηγούμενες εποχές η κοινωνιολογία δεν ήταν αντιιστορική. Παρά το γεγονός ότι οφείλει την κοινωνική, την ιστορική και την γνωστική της ταυτότητα στην σταδιακή αποσύνδεσή της τόσο από την πολιτική οικονομία όσο και από τις διάφορες εκδοχές του ρομαντικού ιστορισμού, το πρόβλημα της ιστορικότητας, σε διάφορες κάθε φορά παραλλαγές, παραμένει στο επίκεντρο. Θεωρητικοί όπως ο Comte και ο Spen-

cer, αλλά και ο Marx, ήταν προσκολλημένοι σε τελεολογικά και εξελικτιστικά σχήματα που πήγάζαν από το επιστημολογικό πρότυπο της φιλοσοφίας της ιστορίας. Κατά την περίοδο 1870-1920, την οποία ο Wolf Lepenies ονομάζει κλασική περίοδο συγκρότησης της κοινωνιολογικής σκέψης ως αυτόνομης κατεύθυνσης, είναι σαφής η στροφή προς μια αντίληψη της ιστορικότητας πέραν των τελεολογιών. Τα σχήματα της φιλοσοφίας της ιστορίας δεν αποτελούν πλέον τη βάση της κοινωνιολογικής θεώρησης. Δίνουν τη θέση τους στο πρόβλημα της διάκρισης των εποχών και της ανακάλυψης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, καθώς και στη διαχρονική σύγκριση.¹⁵

Τίθεται λοιπόν το εξής ερώτημα:

Πόσο μεγάλο μέρος των στοιχείων που καθορίζουν τη δομή της πραγματεύσεως των σχέσεων ιστορίας και κοινωνιολογίας στο βιβλίο της Ι.Λ.-Δ. θα ήταν διαφορετικό, εάν δεν είχε σαν ιστορικό σημείο αναφοράς τη μεταπολεμική περίοδο, αλλά το μεσοπόλεμο, την περίοδο 1870-1920 ή την περίοδο των θεμελιωτών της κοινωνιολογίας στο 19ο αιώνα;

Η υποστήριξη της άποψης ότι μια τέτοια διαχρονική θεώρηση θα οδηγούσε στην αντιμετώπιση μιας διαφορετικού τύπου συνθετότητας των πραγμάτων, επομένως και σε διαφορετικές επιλογές κατά την διαδικασία μέωσης της συνθετότητας που συνεπάγεται κάθε προσπάθεια εξήγησης και παρουσίασης, δεν σημαίνει ότι η Ι.Λ.-Δ. θα έπρεπε να είχε γράψει ένα διαφορετικό βιβλίο από αυτό που έγραψε.

Η τοποθέτηση όμως της οπτικής μας μέσα στο χρόνο της ιστορίας των κοινωνικών επιστημών, θα άφηνε περισσότερους δρόμους ανοιχτούς. Θα μας επέτρεπε, εκκινώντας από τη δική τους πρόταση για τον τρόπο θεώρησης των σχέσεων κοινωνιολογίας και ιστορίας, να οδηγηθούμε σε ένα ευρύτερο φάσμα ερμηνειών.

ΠΕΡΑ από αυτή τη βασική κριτική παρατήρηση, θα μπορούσαμε να θέσουμε υπό συζήτηση μια σειρά άλλα σημεία του βιβλίου. Αποτελεί ένα από τα θετικά του στοιχεία ότι με πολλά από τα θέματα που θίγει, προσφέρει ιδέες για τη διεύρυνση συζητήσεων, που δεν εί-

να βέβαια δυνατόν να εξαντλήσει καμία μονογραφία, ή για την ανάπτυξη εναλλακτικών θεωρήσεων. Το κείμενο περιέχει εναύσματα για κριτικές συζητήσεις σε πολλές κατευθύνσεις. Θα μπορούσαν να χωριστούν σε τέσσερις βασικές κατηγορίες:

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν συζητήσεις που αφορούν την ιστορική καταβολή των επιστημολογιών και των ερευνητικών πρακτικών, καθώς και τη σημασία των αντίστοιχων διαμαχών που εμφανίζονται στην ιστορία των κοινωνικών επιστημών. Στη δεύτερη και στην τρίτη κατηγορία ανήκουν οι συζητήσεις που αφορούν στις διαφορετικές έννοιες της ιστορικότητας και του ιστορισμού, και αυτές που αφορούν τους τρόπους οριοθέτησης των διαφόρων κατευθύνσεων των κοινωνικών επιστημών. Στην τέταρτη κατηγορία ανήκουν συζητήσεις από τις οποίες θα μπορούσαν να προκύψουν απόψεις για τη σχέση των τριών πρώτων κατευθύνσεων με την εφαρμογή συγκεκριμένων μεθόδων και τεχνικών της ιστορικής και της κοινωνικής έρευνας.

Εάν το βιβλίο της Ι.Α.-Δ. προκαλέσει τέτοιες συζητήσεις στο χώρο των κοινωνιολόγων και των ιστορικών, αυτές θα έχουν θετικές επιπτώσεις όχι μόνο στην κατεύθυνση της ιστορικής έρευνας, αλλά και της κοινωνιολογίας. Εάν οι Έλληνες ιστορικοί, εκείνο δηλαδή το τμήμα των Ελλήνων κοινωνικών επιστημόνων που παρουσιάζουν την πιο πλούσια και πρωτότυπη παραγωγή, σε σύγκριση πάντα με τα άλλα τμήματα του χώρου των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα, εντείνουν τις πιέσεις τους για την ανάπτυξη των διεπιστημονικών σχέσεων με τους Έλληνες κοινωνιολόγους, θα δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για νέους επιστημονικούς ρόλους. Η έμπρακτη αναγνώριση της σημασίας της κοινωνιολογίας για την ανάπτυξη της ιστορικής έρευνας, μπορεί να αποτελέσει μια πρόκληση και για τους κοινωνιολόγους. Η κοινωνιολογία στην Ελλάδα μπορεί να ανασυνταχθεί υποστηριζόμενη από τις προόδους της ιστοριογραφίας, χρησιμοποιώντας μάλιστα με γόνιμο τρόπο τους πιο προωθημένους επιστημολογικούς προβληματισμούς στο χώρο των κοινωνικών επιστημών. Μέσα από ένα διπολικό σχήμα κοινωνιολογίας-ιστορίας μπορεί

να αναπτυχθεί μια νέα δυναμική που να αντιστοιχεί στις σύγχρονες διεθνείς τάσεις, τόσο στην κοινωνιολογία όσο και στην ιστορία. Η δουλειά πολλών από τους πιο αναγνωρισμένους Έλληνες κοινωνιολόγους έχει ήδη δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο.

Η Ι.Α.-Δ., γράφοντας την πρώτη σχετική μελέτη στην ελληνική γλώσσα, δεν μπορεί βέβαια να προκαλέσει μια διαδικασία που κανένας συγγραφέας δεν μπορεί να προκαλέσει με την πράξη της συγγραφής. Μια τέτοια διαδικασία μπορεί όμως να ξεκινήσει με τον πολλαπλασιασμό των πράξεων ανάγνωσης, ιδίως εάν κάποιοι προσεκτικοί αναγνώστες, που τυχαίνει να είναι και ερευνητές, θελήσουν στο μέλλον να συμβάλουν στην ανάπτυξη ενός διαλόγου γύρω από ζητήματα τα οποία πλέον έχουν τεθεί και με ένα ελληνόγλωσσο κείμενο. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Είναι γνωστές οι ιστορικές εργασίες Ελλήνων κοινωνιολόγων όπως ο Μ. Μουζέλης, ο Κ. Τσουκαλάς ή ο Β. Φίλιας. Στο πλαίσιο της ιστορικής κοινωνιολογίας μπορούν όμως να ενταχθούν και ορισμένες εργασίες πολιτικών επιστημόνων. Ενδεικτικά αναφέρονται εδώ δύο βιβλία: Δερτιλής Γ. (1977), *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση. 1880-1909*, Αθήνα: Εξάντας. Μανρογορδάτος, G. Th. (1983), *Stillborn Republic. Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, Berkeley: University of California Press.
2. Πέρα από σποραδικές αναφορές του Θ. Βέικου στο ζήτημα, οι σχέσεις κοινωνιολογίας-ιστορίας έχουν προσεγγισθεί αποσπασματικά σε μεταφρασμένα βιβλία. Βλ. Βέικος, Θ. (1987), *Θεωρία και μεθοδολογία της Ιστορίας*, Αθήνα: Θεμέλιο. Λε Γκοφ, Ζ.-Νορά, Π. (1975), *Το έργο της ιστορίας*, Αθήνα: Ράππας, Τοπόλακι, Γ. (1983), *Προβλήματα Ιστορίας και ιστορικής μεθοδολογίας*, Αθήνα: Θεμέλιο. Braudel, F. (1987), *Μελέτες για την ιστορία*, Αθήνα: Μνήμων.
3. Δεν αναφέρομαι εδώ μόνο στην προφανή επίδραση της φιλοσοφίας της ιστορίας στην ιστορική μεθοδολογία. Η σημασία της επιρροής διανοητών όπως ο Κ. Marx, ο J. Burckhardt ή ο M. Weber, όπως επίσης και οι θεωρητικές εμπνεύσεις των διανοητών της «σχολής» των Annales ή των διαφόρων τάσεων της οικονομικής ιστορίας στη Μ. Βρετανία και στις Η.Π.Α., θα πρέπει να τοποθετηθούν σε ευρύτερα πλαίσια.
4. Οι συνεντεύξεις των Κ. Θ. Δημαρά και Ν. Σβορώνου στο ειδικό τεύχος των *Σύγχρονων Θεμάτων* δίνουν με ιδιαίτερα ανάγλυφο τρόπο αυτή τη διάσταση.
5. Wehler, H.-U. (Ed.) (1974), *Geschichte und Psychoanalyse*, Frankfurt a. M. – Berlin – Wien: Ullstein.
6. Ο Βέικος –στο βιβλίο που ήδη αναφέραμε– προσεγγίζει το αντικείμενό του έχοντας στραμμένη την πλάτη προς την έρευνα. Τα προβλήματα της επεξεργασίας του πραγματολογικού υλικού και της συναγωγής συμπερασμάτων δεν τον απασχολούν. Ο λόγος περί μεθόδου που αναπτύσσει εξυπηρετεί τη θεωρία και όχι το πέρασμα από την κατασκευή θεωρητικών πλαισίων και μεθοδολογικών πλαισίων προς την πραγματολογική ανάλυση. Πρόκειται ουσιαστικά για λόγο περί μεθόδου της κατασκευής θεωρίας της ιστορίας και όχι περί μεθοδολογίας της έρευνας. Η Ι.Α.-Δ. βρίσκεται πιο κοντά στη μεθοδολογία της έρευνας.

7. Για τον τρόπο με τον οποίο ο M. Weber προσεγγίζει την σχέση κοινωνιολογίας και ιστορίας, αλλά και τις ευρύτερες φιλοσοφικές διαστάσεις αυτού του ζητήματος, βλ. Psychopædis, K. (1984), *Geschichte und Methode*, Frankfurt a.M. – New York: Campus.
8. Η συζήτηση περί ιστορισμού και περί της σημασίας της διαφοράς μεταξύ ιστορικής και παραγωγικής μεθόδου στην οικονομολογία, που έλαβε χώρα κατά τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού, και στην οποία έλαβε μέρος και ο M. Weber, ήταν καθοριστικής σημασίας για την εξέλιξη της μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών. Θα πρέπει εδώ να παρατηρήσουμε ότι η μη αναφορά στη σημασία αυτής της συζήτησης αποτελεί μια από τις ελλείψεις του βιβλίου της Ι.Λ.-Δ. Ο υπερτονισμός από την συγγραφέα της πολύ λιγότερο σημαντικής συζήτησης μεταξύ Durkheim και Seignobos αλλοιώνει την εικόνα των καταστάσεων που επικρατούσαν στις κοινωνικές επιστήμες σε μια εποχή με αποφασιστική σημασία για τη διαμόρφωση του επιστημολογικού προτύπου κυρίαρχων τάσεων στην κοινωνιολογία. Η μαρξιστική συζήτηση για τις σχέσεις ιστορίας και κοινωνιολογίας –και οικονομολογίας– κινήθηκε σε διαφορετικές κατευθύνσεις, που αποκλίνουν ουσιαστικά από τα μεθοδολογικά πρότυπα των κυρίαρχων κατευθύνσεων της κοινωνιολογίας. Ίσως αυτό το γεγονός εξηγεί γιατί η Ι.Λ.-Δ. δεν μπόρεσε να εντάξει αυτή την πράγματι σύνθετη συζήτηση στο πλέγμα των σκέψεων που παρουσιάζει.
9. Παρά το ευρύ φάσμα των σχετικών βιβλιογραφικών αναφορών, είναι εμφανής η υπεροχή της αγγλόγλωσσας βιβλιογραφίας. Αρκετές πλευρές του τρόπου με τον οποίο συζητήθηκαν οι σχέσεις μεταξύ ιστορίας και κοινωνιολογίας στη Γαλλία και στη Γερμανία δεν παρουσιάζονται στο βιβλίο επαρκώς. Ιδιαίτερα για τη γερμανική συζήτηση, βλ. Best, H. (1988), «Historische Sozialforschung als Erweiterung der Soziologie. Die Konvergenz sozialwissenschaftlicher und historischer Erkenntniskonzepte», *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 40: 1-14.
10. Ένας λόγος για τον οποίο θα ήταν καλό να γίνει αυτή η συμπλήρωση είναι ότι πολλά από αυτά τα βιβλία είναι δυσεύρετα στην Ελλάδα. Τη μέθοδο της περιληπτικής παρουσίασης έχουν ακολουθήσει και οι συγγραφείς του γνωστού βιβλίου που επιμελήθηκε η Th. Skocpol (*Vision and Method in Historical Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984). Στην περίπτωση ενός βιβλίου που γράφεται για το ελληνικό κοινό θα έπρεπε οι περιλήψεις να είναι πιο εκτενείς.
11. Smelser, N. (1968), *Essays in Sociological Explanation*, Englewood Cliffs: Prentice Hall, σσ. 34-35.
12. σελ. 21-22.
13. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για να χαρακτηρίσει τη μεθοδολογική προσέγγιση όσων οικονομολόγων υιοθετούν το νεοκλασικό «παράδειγμα». Albert, H. (1976), «Modell-Platonismus. Der neoklassische Stil des ökonomischen Denkens in Kritischer Beleuchtung», στο Topitsch, E. (Ed.) (1976), *Logik der Sozialwissenschaften*, Köln: Kiepenheuer & Witsch.
14. Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1986), *Η κοινωνιολογία και η μεθοδολογία της*, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας. Επίσης: (1989), *Η έννοια της κρίσης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.
15. Lepenies, W. (Ed.) (1981), *Geschichte der Soziologie. Studien zur kognitiven, sozialen und historischen Identität einer Disziplin*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.